

Vyrų ir moterų santykiai Lietuvos partizanų gretose

IVADAS

Apie beveik dešimtmetį (1944–1953) pokariu okupuotoje Lietuvoje vykusį ginkluotą pasipriešinimą esame įpratę kalbėti savo žvilgsnį ir loginį akcentą sutelkdami į patį procesą, jo raidą ir tai lėmusias aplinkybes. Daugumoje darbų, parašytų partizanų karo tema, vyrauja herojinė-romantinė istoriografija¹. Čia laisvės kovotojai dažniausiai vaizduojami kaip bebaimiai kariai, sumanūs politikai, retkarčiais – pavargę, klystantys herojai. Tuo tarpu partizaniškos buities, kasdienybės istorijai skiriamas dėmesys – minimalus. Štai viename leidinių, skirtų partizanų karo istorijai, galime rasti skyrelį „Partizaniško gyvenimo kasdienybė“², kuris daugiau kaip puspenkto šimto puslapių leidinyje neužima nė dvidešimties iš jų. Tiesa, keli laisvės kovotojų buities ir kasdienybės aspektai neseniai nagrinėti istorijos studentų bakalauro darbuose³. Viena vertus, žinoma, džiugu, kad jauni tyrinėtojai imasi netipiškų temų, kita vertus – nejaugi situacija ir požiūris per trylika metų, kai aptariant pokario kovų Lietuvoje istoriografiją buvo padaryta išvada, kad aktualiausias istorikų tikslas ir užduotis – nauja teorinė mintis, lygmuo ir koncepcija⁴, visiškai nepakito? Ar kasdienybės tyrinėjimai (vis) dar netapo pakankamai svarbiu istorinio tyrimo lauku?

Savaime suprantama, viskas priklauso nuo asmeninio požiūrio ir šiuo atveju, ko gero, derėtų konstatuoti, kad tiek teorinės, tiek empirinės prieigos vertė yra vienoda: nuoseklus, kruopštus ir profesionalus jų naudojimas kuria kokybišką produktą – vertingą mokslinį tyrimą.

Viena tokių kol kas beveik visiškai netyrinėtų partizaniškos kasdienybės sričių – vyrų ir moterų tarpusavio santykiai Lietuvos partizanų gretose. Tai svarbi, įdomi, bet kartu sudėtinga ir paini tema. Išskirtinos dvi pagrindinės problemos, apsunkinančios ir tam tikra prasme varžančios pasirinktos temos tyrėjo darbą. Pirmiausia – susiformavusio istoriografinio kanono nulemta baimė ir savicenzūra. Apie įprastą partizanų karo nagrinėjimo modelį ir priimtinius antisovietinio pasipriešinimo vaizdinius jau buvo šiek tiek užsiminta. Per pastaruosius penkerius metus partizanų karo tema visuomenėje dėl įvairių priežasčių (2014 m. pradžioje prasidėję Ukrainos įvykiai, 2017 m. rudenį R. Vanagaitės sukeltas skandalas, 2018 m. vasarą atrasti partizanų vado A. Ramanausko-Vanago palaikai ir valstybinės laidotuvės, 2019 m. vasarą apogėjų pasiekę ginčai dėl Jono Noreikos-Generolo Vėtros asmenybės vertinimo bei įamžinimo ir vis dar tebesitęsiančios batalijos dėl paminklo ar monumento sostinės Lukiškių aikštėje)

tarsi vis iš naujo aktualizuojama. Dalis visuomenės, kuriai rūpi partizanų kovos ir jų įamžinimas, į bet kokius su pokario istorijos temomis susijusius klausimus reaguoja labai jautriai. Pavyzdžiui, didelio atgarsio ir dalies lietuvių nepasitenkinimo sulaukė sprendimas 2019 m. Nacionalinę kultūros ir meno premiją skirti rašytojui ir dramaturgui Mariui Ivaškevičiui. Kritikus labiausiai piktino ir žeidė dar 2002 m. jo parašytas ir išleistas romanas „Žali“, kuris, anot jų, buvo lyg spjūvis lietuvių tautos istorijai⁵. Romane partizanų vadai vaizduojami ne kaip herojai, o kaip sudėtingos asmenybės, susiduriančios ne tik su traumuojančiomis karo realybės patirtimis, bet ir su grynai žmogiškomis dramomis, buitinėmis situacijomis. Toks deheroizuotas pasakojimas ne tik smarkiai prasilenkė su įprastu romantiniu arba šaltai neutraliu mokslišku laisvės kovų dalyvių vaizdavimu, bet ir daliai visuomenės sukėlė tam tikrą įtampą. Tapo akivaizdu, kad dalis lietuvių labai jautriai reaguoja į tokius bandomus ir juos vertina išskirtinai neigiamai. Iš baimės parašyti kažką ne taip, nenoro teisintis ir aiškintis, sukelti dar vieną nepasitenkinimo bangą gali atsirasti mokslininkų savicenzūra. Antroji problema – šaltiniai. Nemaža dalis informacijos, reikalingos vyrų ir moterų tarpusavio santykiams partizanų gretose visapusiškai atskleisti, yra egodokumentai, t. y. įvairūs laisvės kovų dalyvių dienoraščiai, atsiminimai, laiškaai ir kiti asmeninio pobūdžio šaltiniai. Vis dėlto, negalime pamiršti, kad publikuotų tokio pobūdžio šaltinių turinys kai kuriais atvejais gali būti pageduotas, iš originalaus teksto išimti tam tikri iškalbingi epizodai (pavyzdžiui, pasakodamas apie Dzūkų apygardos atstovo Jurgio Krikščiūno-Rimvydo susitikimą su Tauro apygardos vadovybe, A. Ramanauskas-Vanagas savo atsiminimuose mini, kad dėl to, jog Rimvydas buvo negeriantis, jo adresu buvo paleistos kelios

replikos, jis pavadintas „grybočiumi“, po to vienas iš Suvalkijos partizanų vadų „vietoj įprasto žodžio „svaini“ pasakė „seserpi...“⁶). Įdomu, kad ankstesniame Vanago memuarų leidime ta pati pasakojimo vieta atrodo taip: „Rimvydas buvo iš negeriančiųjų, ir kai kas pasinaudojo proga iš jo pasišaipyti: pavadino „grybočiumi“⁷. Galime daryti prielaidą, kad šioje versijoje spalvingo necenzūrinio žodžio, turinčio ne tik įžeidžiamą, bet ir su seksualumu susijusią prasmę, buvo atsisakyta kaip nepadoraus, atskleidžiančio pernelyg (pa)prastą partizaninių kovų kasdienybės pusę. Negalime atmesti tikimybės, kad panašiai buvo pasielgta ir su didesne ar mažesne kitų pokario rezistentų atsiminimų dalimi. Taip pat reikia turėti omenyje, kad pasakodamas apie vienaip ar kitaip patirtas, išgyventas laisvės kovas jų dalyvis turbūt nedrįsta ar nenori prisiminti ir papasakoti apie asmenišką, intymias tarpusavio santykių akimirkas. Iškalbingas pavyzdys: Eleonora Grigalavičiūtė, buvusi vieno iš Lietuvos partizanų vadovybės nario Broniaus Liesio-Nakties sužadėtinė, interviu metu paprašyta prisiminti ir papasakoti apie sužadėtuves, staiga sutriko, nutilo, o po to bandė viską nuleisti juokais: „Nu kas čia per klausimas, juk patys žinot, kaip ten būna... net neklauskit tokių dalykų.“⁸ Remiantis šiais pastebėjimais, vertingiausi šaltiniai šiuo atveju būtų nepublikuoti dienoraščiai, kitokio tipo asmeninė korespondencija, kurią galima aptikti daugiausia Lietuvos ypatingajame archyve saugomose baudžiamosiose rezistentų bylose, tačiau tokių šaltinių atradimas – atsitiktinis sėkmės reikalas.

Nepaisant anksčiau išvardytų kliūčių, manytina, kad būtų prasminga pamėginti apžvelgti ir atskleisti vyrų ir moterų tarpusavio santykių peripetijas Lietuvos partizanų gretose. Toks ir yra šio straipsnio **tikslas**. Siekiant visapusiškai atskleisti pasirinktą temą, išsikelti tokie **uždaviniai**: 1. išskirti bei

aptarti vyrų ir moterų tarpusavio santykiams tematiškai artimus įvaizdžius, aptinkamus pogrindžio kovotojų *viešajame* diskurse; 2. įvardyti ir apibūdinti specifines rezistencijos sąlygas, ypatybes, turėjusias lemiamą įtaką partizanų elgesio susiformavimui asmeninių santykių srityje; 3. atskleisti tokių santykių praktikas; 4. aptarti neigiamą šių ryšių pusę, pavojus ir grėsmes.

Naudojamasi įvairiais **šaltiniais**, daugiausia partizanų dokumentais, pagrindinės spaudos publikacijomis, kūryba, laisvės kovų dalyvių dienoraščiais, taip pat – publikuotais ir nepublikuotais memuarais. Jų problemiškas jau aptartas šiek tiek anksčiau, tikimasi, kad šaltinių įvairovė padės užpildyti galimas spragas.

Tyrimui aktualią **istoriografiją** galime išskirti į dvi dalis. Pirmajai grupei priklauso lietuvių kalba parašyti darbai, nagrinėjantys pokario laisvės kovų tematiką bei problematiką. Paminėtinas Ž. Smolskutės straipsnis, skirtas moterų ypatumams Lietuvos partizaniniame pasipriešinime⁹, taip pat jau minėtas N. Gaškaitės, D. Kuodytės, A. Kašėtos ir B. Ulevičiaus veikalas, kuriame chronologiškai ir tematiškai (tačiau ne problemiška) bandoma apžvelgti ir aprėpti kuo platesnį Lietuvos partizanų istorijos lauką¹⁰. Knygoje partizaniškos kasdienybės kontekste, šalia buities, būsto ir drausmės klausimų, paliečiama ir moterų dalyvavimo partizaniniame kare tema, kur labai lakoniškai, keliais sakiniais užsimenama ir apie tam tikrus santykių aspektus – sužadėtuves, santuoką, kūdikio gimimą¹¹. Apie partizaniškas vestuves labai trumpai savo straipsnyje užsimena ir A. Petrauskienė¹². M. Kareniauskaitė savo darbe paliečia šiame straipsnyje nagrinėjamą svarbią pokario seksualinio smurto prieš moteris temą¹³.

Antrajai grupei priskirtini anglų kalba parašyti darbai, kuriuose daugiausia koncentruojamasi ne į Lietuvos partizanų istoriją, o į jai chronologiškai ir tematiškai artimus

kitus rezistentų gyvenimo reiškinius. D. Budrytė savo straipsnyje¹⁴ nagrinėja traumines patirtis atminties ir lyčių studijų kontekste, atskleidžia Antrojo pasaulinio karo patyrimą ir atmintį iš moteriškosios perspektyvos. Dar vienas svarbus ir aktualus kolektyvinis leidinys, skirtas Antrojo pasaulinio karo patirtims Centrinėje ir Rytų Europoje, yra „Moterys ir vyrai kare. Antrasis Pasaulinis karas iš lyčių perspektyvos bei jo pasekmės Centrinėje ir Rytų Europoje“. Vienas jo skyrių konkrečiai skirtas abiejų lyčių vaidmenims ir identitetui partizaniniuose judėjimuose aptarti¹⁵. Lietuvos bibliotekose ir teksto autorei prieinamose mokslinių straipsnių duomenų bazėse šis leidinys, deja, nėra prieinamas. Laimei, pagrindines mintis bei hipotezes mums aktualiomis temomis galima rasti šios knygos įvade internete¹⁶. Galiausiai – labai išsamus ir nuoseklus ukrainiečių istorikės M. Havryshko tyrimas, kuriame ji atskleidžia, kaip specifinės Ukrainos antisovietinės rezistencijos pagrindžio sąlygos sudarė prielaidas tam tikroms seksualinio elgesio normoms (pavyzdžiui, nesantuokiniam seksui, svetimavimui) susiformuoti ir kaip jos rezistentų gretose tapo bent iš dalies toleruotinos ar priimtinos¹⁷.

VIEŠASIS DISKURSAS

Partizanų leistuose laikraščiuose, kuriuos šiuo atveju galėtume vadinti (kad ir kaip ironiškai tai beskambėtų) pogrindžio viešuoju diskursu, vyrų ir moterų tarpusavio santykiams dėmesio skiriama nedaug. Tai – savaime suprantama, nes pagrindinė rezistencinės spaudos paskirtis buvo ginkluoto pogrindžio narių ir visų krašto gyventojų dvasinis parengimas ir informavimas¹⁸, skleidžiant pagrindines partizaninės kovos idėjas, tautines vertybes ir gautas tarptautines žinias. Taigi vyko savotiškas lietuvių tautos telkimas

ruošiant ją būsimam išlaisvinimui – nepriklausomos Lietuvos atkūrimui arba užsitęsiančiai okupacijai ir sovietų vykdomai nutautinimo politikai (tikslas kito priklausomai nuo partizaninio karo laikotarpio: iš pradžių tikėtasi greito Sovietų Sąjungos ir Vakarų konflikto¹⁹, vėliau pamažu buvo suprasta, kad situacija kur kas keblesnė, stagnuojanti ir kad greito iš(si)laisvinimo tikėtis neverta²⁰). Vis dėlto ir tokios informacijos kontekste galime išskirti kelis mūsų temai aktualius ir svarbius diskurso laukus.

Šeima partizaniniame pogrindyje buvo laikoma didele vertybe. Tai mums patvirtina raginimai, kuriuose nurodoma, kad kovodami už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę rezistentai visų pirma kovoja už savo šeimas ir artimuosius²¹, viešai deklaruojama nuostata, pažadas, kad už kiekvieną nukentėjusią partizano šeimą – kentės prieš šeimą, tik gerokai skaitlingiau ir griežčiau²². Partizanai stipriai kritikavo ir okupantų įvestą skyrybų galimybę. Kaip žinome, tarpukario Lietuvoje galiojo tik bažnytinė santuoka, taigi, remiantis kanonų teise, skyrybos teisiškai neegzistavo. Padėtis kardinaliai pasikeitė Antrojo pasaulinio karo metais, kai dėl ideologinių priežasčių kunigo palaiminta santuoka neteko bet kokios teisinės galios, be to, tiek sovietų, tiek vokiečių okupacijos metais šventikui buvo draudžiama suteikti porai santuokos sakramentą, jeigu jungtuvės dar nebuvo įregistruotos civilinės metrikacijos įstaigoje. Už įstatymo nepaisymą tiek jaunaavedžiams, tiek ir apeigas atlikusiam kunigui grėse piniginė bauda arba laisvės atėmimo bausmė. Kartu su civiline santuoka atsirado ir ištuoka²³. Partizanams, kaip tarpukariu augusiems ir brendusiems asmenims, kurių gyvenime, ypač laisvės kovų etape, svarbią vietą užėmė ir tikėjimas, toks prievartinis santuokos įstatymų pakeitimas atrodė sunkiai suprantamas ir pogrindinėje spaudoje sulaukė nemažai kritikos. Buvo teigiama,

kad taip okupantai paniekino šeimą ir jos nesugriaunamumą²⁴, ėmė neoficialiai skatinti paleistuvavimą²⁵, o išsiskyrusieji iš dalies net buvo prilyginami dorovės atžvilgiu žemai puolusiems asmenims²⁶. Taip pat partizanai pabrėždavo ir šeimos, kaip vieno svarbiausių auklėjamųjų institutų, svarbą. Šiuo atveju labai didelę reikšmę vaidino tėvų, kaip asmenų, skiepijančių vaikams pamatines vertybes, tarp jų ir tautiškumą, vaidmuo. Galima rasti teiginių, kad pionieriais dažniausiai tapdavo apsileidusių ir ištvirkusių tėvų vaikai, kurių šeimose trūkdavo supratimo ir šilumos²⁷.

Apskritai, pogrindinėje spaudoje ištvirkimas kaip itin neigiamas, kritikuotinas ir pasišlykštėtinas reiškinys visų pirma buvo siejamas su priešais: sovietiniais aktyvistais, represinių struktūrų darbuotojais ir ypač – komjaunimu. Skelbiama, kad net 92 proc. vėrinėmis ligomis užsikrėtusių merginų yra komjaunuolės²⁸, o komjaunimo sąjungos ženklelis ant mergaičių krūtinės praeiviui neša vienareikšmišką žinią: „Paleistuvė eina“²⁹. Taip pat pateikiama informacija apie moterų ir merginų prievartavimo atvejus, jų skriaudikais įvardijami sribai, komjaunuliai³⁰. Pabrėžtina, kad net jei ten ir būta dalis tiesos, tokie apibendrinamieji teiginiai buvo vartojami siekiant paveikimo, norint atbaidyti jaunimą nuo sovietinių organizacijų, taip pat stengiantis sumenkinti ir pažeminti savo priešus. Įdomu, kad su nedoru elgesiu ir lytiškai plintančiu ligų platinimu pirmiausia siejamos moteriškos lyties atstovės. Tendencija apie veikiančią tarsi dvigubą moralę, kai dėl ištvirkavimo smerkiamos daugiausia moterys, o toks pat vyrų elgesys – pateisinamas ar bent jau viešai niekaip neaptariamas, taigi iš principo nelaikomas labai gėdingu visuomenei, buvo būdinga dar tarpukariu³¹ ir pirmiausia sietina su viešajame ir privačiame gyvenime ištvirtinusiomis patriarchalinėmis nuostatomis.

Smerktini nesantuokiniai lytiniai santykiai ir užsikrėtimas lytiškai plintančiomis ligomis nurodomi ir kaip besaikio alkoholio vartojimo priežastis. Buvo teigiama, kad svaigalai daro didelę žalą asmens dorovei, jo šeimos ir artimųjų gerovei³². Tokiame kontekste atsiranda ir tautos dėmuo, nes girtuoklystė skatina dorovinių palaidumą, alkoholikai dažnai užsikrečia venerinėmis ligomis, o šios vertinamos kaip didžiulė grėsmė tautai³³. Čia, ko gero, taip pat vertėtų priminti, kad konservatyvioje tarpukario Lietuvos visuomenėje, iš kurios buvo kilę pokario partizanai, lytiniai santykiai visų pirma sietini su kūdikio pradėjimu, taigi jie buvo būtina susituokusios poros šeiminio gyvenimo dalis³⁴. Be jokios abejonės didelę įtaką tokiam požiūriui turėjo ne tik laikmetis ir tradicinės vertybės, bet ir Katalikų bažnyčios, kaip vienos svarbiausių ir įtakingiausių to meto institucijų, vaidmuo.

Galiausiai svarbu aptarti ir rezistencinėje spaudoje formuojamą moters vaizdinį. Čia akcentuojamas moterų ir merginų dorumas, ištikimybė ir patriotiškumas³⁵, būtent tokiomis savybėmis, kaip ir drąsa bei ryžtu³⁶, pasižymėjo lietuvaitės. Įdomu, kad šalia aptinkamas ir kitas – rusų tautybės moteriškosios lyties atstovų, taip pat tų lietuvių, kurios vienokiu ar kitokiu būdu pasirinko bendradarbiauti su okupaciniu režimu, paveikslas. Kartu daug kritikos atiteko moterims, su sovietais ar kitais valdžios atstovais užmezgusioms artimus asmeninius ryšius. Jos – tarsi nuolankių, santūrių ir patriotiškų lietuvių antipodas – ištvirkusios, įžūlios, moraliai puolusios *katiušos*³⁷. Praktiškai – prostitutės. Toks moterų, kaip *horizontalių kolaborančių*³⁸, traktavimas ir smerkimas, apie kurį anksčiau užsiminta ir šiame tekste, rezistenciniame pogrindyje nebuvo naujiena. Užtenka prisiminti Prancūzijoje išplitusią praktiką, kai, pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, su vokiečių kariais

romantiškus ryšius palaikiusios prancūzės buvo viešai niekinamos, iš jų tyčiojamasi ir jos baudžiamos nuskutant galvas. Beje, plaukų nukirpimą, kaip vieną iš bausmių formų, kolaborantėms taikė ir Lietuvos partizanai³⁹.

Dar vienas labai svarbus moters paveikslas dėmuo – motinystė. Įsivaizduojamame partizanų švenčių kalendoriuje Motinos diena ir jos minėjimas užėmė svarbią ir garbingą vietą⁴⁰. Pažymėtina, kad greta motinos – kaip gyvybės šaltinio, tautiškumo puoselėjimo bei išsaugojimo versmės ir garanto, laisvės kovotojų spaudoje itin svarbus dar vienas – kančios ir pa(si)aukojimo motyvas: „Ir vėl pasiaukojančia ir viską pernešti galinčia širdimi Tu paskutinį kartą glaudei nemigo naktimis išaugintą sūnų, dukrą prie alps-tančios krūtinės, paskutinį kartą Tu švelnia ranka glamonėjai juos ir palaiminai juos, išlydėdama garbingan žygin – Partizanų kelin.“⁴¹ Ypatingą motinos reikšmę puikiai iliustruoja ir iškalinga simbolinė sąsaja – pati Tėvynė įasmninama kaip Motina, raudanti ir dejuojanti dėl jos vaikus ištikusios lemties – okupantų siautėjimo⁴².

Greta motinos paminėtina dar viena šeimos moteris – sesuo, kuri itin dažnai minima partizanų dainose. Tai nesunkiai paaiškinama visų pirma tradicinių įvaizdžių perėmimu ir pereinamumu iš liaudies dainų. Partizaniškose minorinėse dainose sesėms, kaip ir motinai, dažnai tenka gedėtojos, kapų prižiūrėtojos vaidmuo⁴³. O štai spaudoje sesers sąvoka daug platesnė: ji čia ir geraširdė rezistentų pagalbininkė sesė-lietuvaitė, kurios prašoma numegzti šiltų drabužių, pirštinių partizanams⁴⁴, ir artimas šeimos narys⁴⁵, ir abstrakti sovietų ištremta lietuvė moteris⁴⁶, ir galiausiai – partizanė, kartu su (miško) broliais kovojanti už Lietuvos laisvę⁴⁷. Vis dėlto pastebėtina, kad pastarasis įvaizdis gana retas ir viešajame diskurse seseriai ir apskritai moteriai visų pirma priskirtini tradiciniai, įprasti, su šeima

susiję vaidmenys ir darbai. Tai, kaip žinia, nesisiskyrė ir nuo realybės: net ir priklausydamos partizanams, gyvendamos bunkeriuose ar stovyklose, moterys visų pirma buvo atsakingos už valgio ruošimą, skalbimą, lopymą, adymą ir pan.⁴⁸.

SĄLYGOS IR VEIKSNIAI

Vyrų ir moterų tarpusavio santykiai savime nėra joks išskirtinis ar retas reiškinys. Vis dėlto apie skirtingų lyčių bendravimą, romantinę draugystę, meilės romanus ar flirtą partizanų karo kontekste kalbėti gana neįprasta. Atrodytų, kad to ten visai nebuvo arba buvo itin mažai. Tačiau tam tikros sąlygos ir veiksniai sufleruoja, kad turėjo būti kaip tik atvirkščiai. Mat pokario rezistencijos metu buvo susidariusios tam tikros tokiam bendravimui išskirtinai palankios aplinkybės, kartu atskleidžiančios ir kelias būdingas jo ypatybes.

Visų pirma, privalu paminėti, kad beveik dešimtmetį Lietuvoje trukęs ginkluotas antisovietinis pasipriešinimas buvo daugiausia jaunų (todėl greičiausiai – dar nevedusių), vengiančių mobilizacijos į Raudonąją armiją, vyrų judėjimas⁴⁹. Daugiau nei prieš dešimtmetį atlikto tyrimo duomenimis, aktyvioje partizaninėje kovoje dalyvavo apie 250 moterų⁵⁰, t. y. maždaug pusė procento nuo visų pogrindžio kovotojų. Taigi, ginkluotas pokario pasipriešinimas buvo vyriškas reikalas.

Reiktų dar kartą prisiminti, kad aktyvūs kariniai koordinuoti veiksmai, didesni partizanų ir okupacinės valdžios represinių struktūrų susidūrimai vyko tik pačioje pasipriešinimo pradžioje, vėliau partizanų taktika pakito – buvo orientuojamasi į pasalų organizavimą ir šnipų naikinimą, slapstomasi mažesnėmis, apie 10 vyrų, grupelėmis miškuose įrengtuose bunkeriuose ar slėptuvėse rėmėjų sodybose. Natūralu, kad ilgiau

pagyvenus mažoje, išskirtinai vyriškoje bendruomenėje buvo jaučiamas moteriško dėmesio, pokalbių, flirto, galiausiai – fizinio artumo trūkumas. Apie tai liudija ir laisvės kovotojų tarpusavio kalbos: nevengta nepadoriai pajuokauti (baudžiamosiose bylose galima rasti raštelių su seksualinio turinio eiliuotais ir neeiluotais užrašais⁵¹) ar vienam iš kito pasišaipyti (žr. straipsnio įvade), aptarti pažįstamų merginų išvaizdą. Štai partizano Balčio 1947 m. birželio 10 d. dienoraščio įrašė yra tokios eilutės: „Kalbamės, o kalbos daug. Pradedant politika, o baigiant apie panas. Darome išvadas, kurios gražios, kurios ne, kurios geros, kurios ne, ir t. t.“⁵²

Kaip rodo partizanų užrašai, neretai būtent išėjimas į kaimą pas merginas ar kitokie susitikimai su moteriškosios lyties atstovėmis, kelios žaismingos frazės, flirtas būdavo svarbiausias kelių dienų įvykis, praskaidrinantis nuobodžią kasdienybę⁵³. Apie tai, kad patys kovotojai ieškodavo bendravimo su merginomis galimybių, liudija ir išlikę partizanų dokumentai, kuriuose užsimenama apie pavojingą plepėjimą su mergaitėmis⁵⁴, kritikuojamas vyrų pomėgis fotografuotis, pluoštus nuotraukų nešiotis kišenėse ir dalyti jas civiliams – ypač moterims⁵⁵. Lionginas Baliukevičius-Dzūkai savo dienoraštyje mini, esą jo brolis įsivaizdavęs, kad partizanai dažnai vaikšto pas merginas⁵⁶. Ko gero, toks situacijos vertinimas turėjo kažkokį pagrindą ir, nors negalėjo būti pritaikytas absoliučiai daugumai ginkluotų rezistentų, tam tikras tendencijas apibūdina pakankamai tiksliai.

Žinoma, pasimatymų metu galėjo būti ne tik bendraujama – dažnai tos pačios merginos aprūpindavo maistu, švariais drabužiais, perduodavo žinutes nuo kitų partizanų ir (ar) artimųjų. Pabrėžtina, kad tik sėkmingai suformuotas, glaudus, lojalių ryšininčių ir rėmėjų tinklas galėjo užtikrinti sėkmingą partizanų būrių ir viso judėjimo

egzistavimą. Taip susiformuodavo glaudžiais ryšiais susieta nedidelė vietos partizanų bendruomenė. Artimas ir nuolatinis kontaktas dažnai būdavo puiki dirva romantiniams jausmams atsirasti. Užmezgdami intymius santykius su savo talkininkėmis, partizanai galėjo pagrįstai viltis, kad sovietų suimtos ir tardomos jų merginos bus labiau linkusios nuslėpti svarbią informaciją apie pagrindžio rezistencijos veiklą ir jos dalyvius, ypač savo mylimus asmenis.

Galiausiai vertėtų išskirti vado autoriteto, kartu ir mikroklimate svarbą bei įtaką. Istorikas L. Abarius yra pastebėjęs, kad požiūris į romantinių ryšių su merginomis palaikymą priklausė nuo būriui vadovaujančio partizano nuostatos šiuo klausimu. Vadovaujant vienam asmeniui, tarsi galiojo nerašyta taisyklė: neįsimylėti, nevaikščioti į pasimatymus, nepriimti į būrį moterų⁵⁷. Pasikeitus vadui, tikėtina, keitėsi ir ši situacija. Viena partizanų ryšininkų interviu metu išsakė mintį, kad „Štabo vyrai – kito raugo“⁵⁸, esą daug rimtesni, labiau susikaupę. Manytina, kad toks pastebėjimas taikytinas ir mus dominančia tema: vienaip galėjo elgtis vadovybės nariai, visai kitaip – eiliniai partizanai, dažniausiai tik pradinį išsilavinimą turintys kaimo bernai. Svarbu ir tai, kad, kaip matyti iš dienoraščių įrašų, papramogauti ir pabendrauti su merginomis partizanai dažnai eidavo kartu. Keltina prielaida, kad tokiu atveju stipriai veikė ir natūralūs fiziniai poreikiai, susipynę su noru pritapti, taip pat – kolektyviniai vaizdiniai, kai seksualinis aktyvumas buvo vertinamas kaip vienas vyriškumo patvirtinimo įrodymų. Ko gero, neverta abejoti, kad mums rūpimu klausimu lokalių partizanų organizacinių vienetų nariams neabejotinai didžiausią įtaką darė įpratimas ir vietinio vado nurodymai, jo asmeninis pavyzdys.

FLIRTAS IR NEĮPAREIGOJANTYS ROMANAI

Pats paprasčiausias flirtas yra natūrali, įprasto bendravimo tarp skirtingų lyčių asmenų dalis. Šįkart apie flirtą ir romanus kalbama kaip apie tarpusavyje glaudžiai susijusias intymaus bendravimo formas. Jaunų žmonių meilė, romantinė draugystė, trumpalaikiai santykiai tarpukariu bei pokariu (išėivijoje leistuose lytiniam švietimui skirtuose leidiniuose) buvo laikomi nerimtais. Tiesa, jei tokia draugystė neįgauna seksualinio pobūdžio (o taip esą atsitinka gana retai), teigiama, kad ji dar nėra labai nuodėminga, nors vis tiek kritikuotina, kaip švaistanti laiką, neracionali ir niekam nenaudinga⁵⁹. Flirtas (meilikavimas) čia vadinamas tiesiausiu keliu į nuodėmę, juk: „Kas neturi dorinės jėgos mažiems flirto malonumams nugalėti, tas juo labiau neatsilaikys, jei jį vers galingi geiduliai [...] Tai yra kaip liūnas [...] Visu greitumu tenka važiuoti iki galo.“⁶⁰ Anot to paties leidinio autoriaus, kunigo, bučiavimasis tik tais atvejais yra leistinas ir nenuodėmingas, kai tokiu veiksmu išreiškiamas prisirišimas, įmanomas tik priėmus Santuokos sakramentą (t. y. tik sutuoktinių poroje)⁶¹. Jaunos moterys buvo mokomos, kad paprasta draugystė tarp vaikinių ir merginų yra neįmanoma, visuomet esti lytinio pobūdžio ir kad vaikinai iš užsimezgusio judviejų ryšio tikisi tik vieno dalyko. Į tokius santykius įsitraukusios abi poros pusės praranda orumą ir visuomenės bei tarpusavio pagarbą; negana to, pasiekę tikslą ir patenkinę aistrą, vaikinai esą linkę palikti merginą „kaip išsunktą citriną“⁶². Savaiame suprantama, kad itin neigiamai buvo vertinami ir nesantuokiniai lytiniai santykiai. (Žinoma, nereikia manyti, kad to visiškai nebūdavo. Etnografų surinkta informacija ir statistiniai duomenys apie nesantuokinius vaikus⁶³ sufleruoja, kad jaunuolių, nepaklususių visuotinai priimtinoms ir diegtoms

nuostatoms, tikrai pasitaikydavo.) Savo ruožtu, M. Havryshko pastebi, kad meilės romanai ir nesantuokinis seksas, kaip neat-siejama tokio tipo bendravimo dalis, Ukrainos antisovietiniame ginkluotame pogrindyje buvo labiausiai ir plačiausiai paplitusi vyrų ir moterų romantinių santykių rūšis⁶⁴. Remdamiesi šiuo istoriškai ir kontekstiškai mums artimu pavyzdžiu, taip pat turėdami omenyje prieš tai aptartus veiksnius bei aplinkybes, galime pagrįstai kelti prielaidą, kad įprastas, iš tarpukario Lietuvos (kurioje augo ir brendo absoliuti dauguma partizanų ir jų rėmėjų) atėjusias konservatyvias moralės normas laužęs vyrų ir moterų tarpusavio bendravimas galėjo būti gana paplitęs ir Lietuvos partizanų gretose.

Partizanų vadų įsakymuose taip pat galima rasti užuominų apie mus dominantį elgesį. Tauro apygardai vadovavęs Antanas Baltūsis-Žvejys ne kartą išpėjo ir draudė savo vyrams stovyklose gyventi su moterimis, nes tai žemino viso judėjimo vardą bei pačių partizanų moralę⁶⁵. Prisikėlimo apygardos vado įgaliotinis Lukšio rinktinės būriui Juozas Paliūnas-Rytas nurodė partizanams neflirtuoti su partizanėmis, išskyrus tarnybinius pasikalbėjimus, ir nemiegoti viename „guolyje“⁶⁶ (taip dokumente). Dzūkijos partizanų vadovybė taip pat priekaištavo, kad pogrindyje atsirado tokių, kurie „išsižadėjo savo šeimos vien tik todėl, kad pasidavė paleistuvavimui“⁶⁷. Vertėtų pasvarstyti, kas skatino laisvės kovotojus elgtis taip, kaip įprastomis sąlygomis nebuvo priimta.

Manytina, kad partizano rezistento statusas, pasirinktas kupinas pavojų ir nežinios gyvenimo kelias galėjo jaunuoliams pridėti pasitikėjimo savimi, įkvėpti elgtis drąsiau, laužyti nusistovėjusias elgesio normas. Jauna rėmėja Regina Arnastauskaitė-Rozeta savo dienoraštyje ne kartą stebisi, kaip pasikeitė pažįstami jaunuoliai, dabar jau partizanai. Dažnas jų vis taikosi ją sučiupti į glėbį, atsi-

sako paleisti ir ilgesingai žiūri į akis, kartais – stengiasi pabučiuoti į lūpas, ir kaip staigiai jie atšlyja išgirdę, kad ateina Reginos tėvai. Siekdami fizinio artumo, laisvės kovotojai drąsiai naudodavosi *partizano korta*: esą, jeigu ne dabar, tai kada? Gal rytoj jų jau nebebus⁶⁸.

Palengva kintančios elgesio normos „išlaisvino“ ne tik vyrus. Partizano Albino Ratkelio-Oželio dienoraštyje yra toks įrašas: „Toliau mus lydi dvi merginos, [...] Tai bent merginos! Viena tuojau pat atsisėdo ant kelių ir apsikabino, antroji — kaip ką pasakys – nėra ką atsakyti...“⁶⁹ Albinas Bilinkevičius-Baltis savo dienoraštyje taip pat ne kartą pamini „gražias mergaites“, vienos vakarėlyje ją tempė šokti, kitos – į partizanų stovyklą arba į slėptuvę ateidavo pafilirtuoti ar pajuokauti⁷⁰.

Tokia merginų elgesio praktika gerokai skyrėsi ne tik nuo konservatyvioje tarpukario spaudoje bei kituose mergaitėms skirtuose leidiniuose aktyviai puoselėto ir aukštinto kuklios, drovios ir dievobaimingos jaunos lietuvaitės įvaizdžio⁷¹, bet ir pogrindžio viešajame diskurse plėtoto idealios lietuvių moters vaizdinio. Galima suprasti ir jas: dažnos iš jų dėmesį iš tiesų patraukdavo drąsūs, kartais – net įžūlūs vyrai. Jaunoms moterims imponuodavo ginkluoti, karinėmis uniformomis apsirengę jaunuoliai. Ne viena ryšininkė, rėmėja svajingai atsimenta, kokie gražūs, drąsūs ir ypatingi pokariu joms atrodė partizanai⁷². Galima kelti prielaidą, kad slapsti, dažnai saugumo sumetimais naktimis vykdavę pasimatymai teikdavo daugiau jaudulio ir patrauklumo. Kita vertus, įdomu, kad su pokario rezistentais bendravusios merginos, nepalaikiusios ryšių nei su stribais, nei su partizanais, neutralios visuomenės dalies buvo vertinamos kaip gana laisvo elgesio ir žemesnės moralės⁷³. Čia galime išvelgti tam tikrų panašumų su požiūriu į kitas moteris,

ėjusias tarnybą įvairiuose kariniuose daliniuose ar formuotėse. Pasileidusiomis buvo laikomos ir Antrojo pasaulinio karo metais Jugoslavijos partizanų gretose kovojusios moteriškos lyties atstovės⁷⁴, ir Raudonosios armijos pusėje tarnavusios karės, medicinos darbuotojos ir pan.⁷⁵

Partizaninio gyvenimo ypatybės – judėjimas iš vienos slėptuvės į kitą, apsilankymai ne viename kaime, jau minėtas slaptumas – sudarė sąlygas ne tik flirtuoti, bet ir megzti romantinius santykius su keliomis merginomis vienu metu. Apie tokių atvejų egzistavimą rodo užuominos, randamos asmeninėje korespondencijoje: merginos dvejonės dėl ištikimybės, partizano netiesioginiai prisipažinimai apie *žaidimą keliais frontais* ir nenorą įsipareigoti⁷⁶. Antai kovotojas – Kanapė savo dienoraštyje stulbinamai atvirai aprašo ne tik pasisėdėjimus su skirtingomis merginomis, iš kurių vienos jam patinka labiau nei kitos, bet ir apsilankymus pas mylimąją⁷⁷, taip pat vizitą pas merginą, pas kurią „tik specialiai ėjau save patenkinti, nors ji turi vaiką“⁷⁸, galiausiai – laišką buvusiai simpatijai⁷⁹.

Paminėtinas dar vienas aspektas. Apsisprendimas *būti partizanu*, t. y. sovietams priešintis ginklu, laisvės kovotojų bendruomenėje buvo vertinamas kaip didelio pasiaukojimo reikalaujantis, labai gerbtinas, prasmingas ir svarbus žingsnis. Tokį kelią pasirinkusiems asmenims jiems lojali visuomenės dalis buvo linkusi leisti daugiau. Taip, kaip skanesnį kasnį ar sunkiai gautus naujus batus, medicininės priemones ar rašomąjį popierių rėmėjai ilgai negalvodami atiduodavo partizanams, taip ir jaunos merginos leisdavosi jų bučiuojamos ar glamonėjamos, tokį savo poelgį traktuodamos kaip tam tikrą indėlį į laisvės kovą. Dienoraščių puslapiuose juntamas šių jaunų moterų gailėstingumas, empatija, kartu – savęs pateisinimas dėl nederamo elgesio. Pavyzdžiui, jau minėtoji Rozeta, sielodamasi, kad galbūt elgiasi

nemoraliai, dienoraštyje retoriškai klausia: „Kad būtų koks paprastas, o dabar partizanas, vargo sūnus, tai kaip tu jį atstumsi.“⁸⁰ Galbūt kai kuriais atvejais panašiai galėjo elgtis ir tokių merginų tėvai, pro pirštus žiūrėdami į dukterų kambariuose naktį miegančius partizanus ar į merginų nakvynes su partizanais ant šieno, daržinėje ar sodyboje įrengtoje slėptuvėje.

ILGALAIKIAI SANTYKIAI IR ŠEIMOS KŪRIMAS

Savaime suprantama, ne visi romantiniai santykiai partizanų gretose buvo be įsipareigojimų. Būta ir priešingų atvejų. Jie iliustravo išlikusį konservatyvų moterų ir vyrų tarpusavio santykių modelį.

Dažnai tai būdavo laiko ir karo išbandymus patyrusi draugystė, prasidėjusi dar prieš pokario laisvės kovas. Tokie ryšiai buvo įslaptinti tik tiek, kiek to reikėjo siekiant išvengti priešo dėmesio. Apie mylimųjų ryšį gerai žinojo jų šeimų nariai, partizano būrio draugai. Kęstučio apygardos kovotojas Girdenis dienoraštyje-atsiminimuose jautriai aprašo savo meilę Aldutei: kaip laukia pasimatymų, rūpinasi mylimosios gyvenimo sąlygomis, kai dėl sovietų persekiojimų ji nebegali likti namie. Susitikusi pora ne tik džiaugdavosi vienas kito artumu, dalydavosi džiaugsmiais ir liūdesiu, bet ir daug meldavosi⁸¹. Tikėtina, kad tokio tipo santykiai buvo pagrįsti ne vien tik fizine trauka, bet ir sielų draugyste, bendromis vertybėmis. Dažnas tokių porų palydovas – liūdesys ir baimė dėl išsiskyrimo. Net meilės laišakai, skirtingai nuo pirmojo tipo, čia galėjo būti gana santūrūs – be gausybės komplimentų, prašymų ir pasižadėjimų mylėti amžinai⁸². Tai – brandūs santykiai. Rimtus poros keitinimus, bendrą ateities planavimą ir tvirtą statusą rodo tai, kad dalis tokių porų buvo

susižadėjusios. Deja, tik nedidelė dalis jų ši pažadą įvykdė – susituokė su išrinktaisiais.

Partizanų santuokos – tik bažnytinės, saugumo sumetimais neįtrauktos į jokią apskaitą, neįregistruotos civilinės metrikacijos biure – vykdavo pusiau slapta. Būta atvejų, kai santuokos liudijimą jaunavedžiams „išrašydavo“ partizano būrio draugai ir vadas⁸³. Toks vyro ir moters tarpusavio ryšių įtvirtinimas rodė ne tik rimtą besituokiančiųjų nusiteikimą vienas kito atžvilgiu, bet ir tai, kad ilgalaikiai nesantuokiniai ryšiai iš esmės nebuvo toleruojami. Santykių įteisinimas buvo svarbus ne tik dėl aplinkinių požiūrio ir tradicijų, bet kai kuriais atvejais galėjo palengvinti ir poros bendravimą – kovotojai vengė moterų savo gretose, o dauguma partizanų buvo rezistentų žmonos⁸⁴. Nors partizaniškos santuokos vykdavo slapta (kunigas Santuokos sakramentą teikdavo vakare arba visai naktį⁸⁵), tačiau jaunavedžių tėvų sutikimas tradiciškai buvo privalomas⁸⁶. Tuokiantis dviem vienam būriui priklausantiems partizanams – Domui Aleknai-Klevui ir Zuzanai Montvidaitei Darkšienei-Eglaitei, kurių šeimos buvo išstremtos į Sibirą, leidimą davė vadas Rambynas⁸⁷. Dar įdomiau, kad po jungtusių D. Alekna parašė žmonos tėvams laišką į Sibirą: prisistatė, padėkojo už puikiai išauklėtą dukterį ir prašė jį priimti į šeimą⁸⁸. Toks elgesys neabejotinai liudija pokario visuomenės puoselėjamą senųjų šeimos kūrimo tradicijų gyvybingumą ir svarbą.

Kita vertus, apsisprendimas savo gyvenimus sujungti partizaninio karo metu, tvyrant didžiulei grėsmei ir nežinomybei dėl ateities, taip pat gali būti vertinamas ir kaip iššūkis nusistovėjusiai tvarkai. Tai dažniausiai būdavo santuokos iš meilės, nes išskaičiavimui pogrindyje vietos nelikdavo. Tiesa, Janina Petrułaitytė-Marti, pasakodama savo gyvenimo istoriją teigė, kad už partizano Vlodo Mataičio ištekėjo, kai dėl sovietų persekiojimo ir išstremtos, nubaustos šeimos apsigyveno

miške. Jos žodžiais tariant, po visų tekusių išgyvenimų ir artimųjų netekčių „tik verkiau ir meldžiausi. Gal todėl nesipriešinau, kai Vlodo motina su Šventybrasčio kunigu Vincentu Švambariu sugalvojo mus sutuokti.“⁸⁹ Ko gero, netekėjusiai ir jokiais artimesniais giminystės ryšiais su partizanais nesusijusiai merginai gyventi stovykloje atrodė ištis nepadoru. Ši situacija tik patvirtina mintį, kad konservatyvios vertybės antisovietiniame pogrindyje tebebuvo gajos.

Šeimyninį gyvenimą puoselėjančios partizanų poros, kaip ir kiti kovotojai, legaliai ar pusiau legaliai gyvenantys su savo antrosiomis pusėmis, sulaukdavo ir šeimos pagausėjimo. Toks iš esmės džiaugsmingas įvykis, kaip vaikelio laukimas ir gimimas, karo sąlygomis kėlė nemažai rūpesčių. Dažniausiai buvo stengiamasi, kad vaikas gimtų ligoninėje, rūpinamasi, kad prirėikus būsimoji motina turėtų dokumentus⁹⁰. Pasitaikė atvejų, kai partizanės pagimdydavo bunkeryje, tačiau tokių atsitikimų buvo reta. Gimę kūdikiai dažniausiai būdavo perduodami artimiesiems ar šiaip geriems žmonėms, kartais tiesiog paliekami prie durų⁹¹ – miške juos auginti ir prižiūrėti nebuvo nei sąlygų, nei galimybių.

PAVOJUS IR NEIGIAMAI SANTYKIŲ ASPEKTAI

Romantiniai santykiai tarp vyrų ir moterų antisovietinės rezistencijos sąlygomis Lietuvoje ne tik praskaidrindavo partizanų kasdienybę, o kai kuriais atvejais reiškė ir tam tikrą poslinkį liberalesnio požiūrio link, bet vis dėlto buvo abipusiškai pavojingi ir galėjo turėti kitų neigiamų padarinių.

Visų pirma tai buvo saugumo klausimas – ne veltui partizanų vadovybė griežtai pasisakydavo prieš tokio tipo draugystes, dažną pašalinių žmonių (merginų) lankymąsi stovyklose ar juolab bunkeriuose. Tai patvirtina ir

laisvės kovų dalyvių atsiminimai. Ryšinkės E. Grigalavičiūtės teigimu, patys partizanai puikiai suprato, kad draugystė ir meilė pogrindžio sąlygomis buvo labai pavojinga, tačiau apsieiti be jos neišėjo – jauno žmogaus širdžiai sunku įsakyti⁹². Viena vertus, kaip minėta anksčiau, kovotojai galėjo viltis, kad suimtos mylimosios jų neišduos, kita vertus, galėjo būti ir atvirkščiai – kai kurios merginos dirbo priešui. Pavyzdžiui, Didžiosios Kovos apygardos kuopos vadas Romualdas Rantis-Meška buvo sulaikytas, kai jį gėrimu su migdomaisiais pavaišino artima pažįstama⁹³ (kitų šaltinių teigimu – mylimoji⁹⁴). Pasitaikė atvejų, kai išduoti, bendradarbiauti su sovietais paskatindavo pavydas⁹⁵.

Kaip žinia, vykstantys kariniai konfliktai sudarydavo palankias sąlygas ne tik fiziniam, bet ir seksualiniam smurtui. Partizanų baudžiamąją teisę reglamentavusiuose dokumentuose trumpai minimi ir moterų prievartavimo atvejai, už kuriuos visiems (įskaitant ir pačius kovotojus) grėsė Karo lauko teismas ir mirties bausmės nuosprendis⁹⁶. Šaltiniai šiuo klausimu nėra dosnūs ir iškalbingi – juose minimi vos keli atvejai, kai rezistentui buvo skiriama bausmė būtent už tokio pobūdžio nusikaltimą⁹⁷. Vis dėlto, manytina, kad tai visiškai atspindėjo realią situaciją: vietinės bendruomenės buvo pagrindiniai partizanų talkininkai pokario kovose, tad bet kokie prieš jas įvykdyti nusikaltimai neabejotinai kenkė partizanų įvaizdžiui, galėjo sumažinti jų rėmėjų gretas. Be to, moterų prievartavimas karinio konflikto metu buvo tarsi savo pranašumo demonstravimas. Seksualinę prievartą daugiausia patyrė priešų, o ne savos moterų, pavyzdžiui, Antrojo pasaulinio karo pabaigoje Raudonosios armijos karių elgesys su vokiečių moterimis. Apie tokį partizanų elgesį su kolaborantėmis informacijos nerasta. Šie jas likviduodavo, o kartais perspėdami, siekdami didesnio efekto, nuskusdavo joms plaukus (žr. p. 85).

Kita vertus, primygtinis bučinio prašymas ar kitoks naudojimas rezistentu autoritetu, siekiant fizinio kontakto su dailiosios lyties atstovėmis, šiandienos požiūriu taip pat galėtų būti įvardytas kaip seksualinis priekabiavimas. Nors pokario metais tokia sąvoka buvo nežinoma (nevertota), bet tai dar nereiškia, kad dėl tokio elgesio merginos nepasijusdavo blogai. Viena suimta partizanė savo kameros draugei (vidaus agentei) pasakojo, kad kartą vadas ją pabučiavo, bandė temptis į gultą, o merginai paprieštaravus, tarp jų kilo barnis. Ilgainiui ji išėjo partizanauti į kitą dalinį⁹⁸. Priekabiavimo ar seksualinio smurto atvejų pasitaikydavo ir Ukrainos antisovietiniame pogrindyje⁹⁹. Pateiktas pavyzdys ir paralelė, be jokios abejonės, neatspindi masiškai išplitusio elgesio ar naujų *normų* įsitvirtinimo. Kita vertus, reikėtų pamiršti, kad, dėl bendro moterų ir vyrų gyvenimo bunkeryje ir iš to kylančių įvairių situacijų numatydami pagundų bei nederamo elgesio tikimybę, tokius nepatogumus stengėsi išgyvendinti ir partizanai¹⁰⁰.

Galiausiai būta atvejų, kai partizanai užsikrėsdavo venerinėmis ligomis. Bendro problemos „sprendimo“ tokiais atvejais nebūdavo. Nors, kaip jau minėta anksčiau, lytiškai plintančios ligos partizanų spaudoje buvo vertinamos kaip grėsmė tautai, yra žinoma, kad mažų mažiausiai vienam tokia liga užsikrėtusiam kovotojui partizanų sprendimu buvo įvykdyta mirties bausmė¹⁰¹, bet tai – nėra taisyklė. Toks ligonis taip pat galėjo būti gydomas ir išvengti griežčiausios bausmės arba išsisukti su nepalyginamai švelnesne bausme¹⁰².

IŠVADOS

Taigi, įvairiapusiškai išnagrinėjus vyrų ir moterų santykius partizanų gretose, galima konstatuoti keletą dalykų.

Pirmiausia, partizanų spaudoje aptinkami moterų ir vyrų tarpusavio santykių

problematikai aktualūs viešojo diskurso dėmenys yra konservatyvaus, tradicinėmis vertybėmis persmelkto pasaulėvaizdžio atspindys. Viena iš centrinių padėčių čia užima šeima, kaip laisvės kovos stimulus, vertybių puoselėtoja ir savaiminė vertybė. Moteris dažnai vaizduojama akcentuojant jos vaidmenį bei pareigas šeimoje ir buityje. Nesantuokiniai ir ikisantuokiniai lytiniai santykiai, venerinės ligos, palaidas elgesys – visų pirma asocijuojami su priešais, taip jiems suteikiant papildomą neigiamą atspalvį – tai ne šiaip sau blogybės, o tiesioginė grėsmė tautai. Pabrėžtina, kad tokiam poliarizuotam vaizdavimui didelę reikšmę turėjo ir pati laisvės kovų situacija, ir pagrindinės spaudos paskirtis (partizanų požiūrio ir pasipriešinimo idėjos sklaida, tautiečių mobilizavimas).

Straipsnyje aptartų veiksnių visuma – tokių kaip vyriška bendruomenė, jaunas amžius, šeimatinė padėtis, veikimo taktika ir sąlygos kartu su vietinio vado autoritetu ir būrio mikroklimatu – sudarė prielaidas flirtui bei trumpalaikiams meilės romanams susiformuoti. Tai buvo svarbi partizaniškos kasdienybės dalis.

Išskirtos dvi artimų santykių rūšys. Nepaisant neigiamo iš tarpukario atėjusio (ir iš dalies pagrindinėje spaudoje identifikuojamo) požiūrio į flirtą, kaip į kelių paleistu-

vystės link, taip pat į griežtai kritikuojamus nesantuokinius lytinius santykius, jų antisovietiniame pogrindyje nebuvo išvengta. Partizanavimas dažnam jaunuoliui suteikdavo papildomos drąsos santykiuose su merginomis, o specifinės ginkluoto pasipriešinimo sąlygos – judėjimas iš vienos vietos į kitą, slaptumas – leisdavo tuo pačiu metu flirtuoti ar palaikyti romantinius santykius su daugiau nei viena partnere. Kai kuriais atvejais tokie nukrypimai nuo konservatyvių moralės normų galėjo būti toleruojami dėl paties partizanavimo, pasiryžimo kovoti ginklu, fakto – kaip tam tikras atlygis, mainai. Laisvesnis elgesys buvo būdingas ir daliai pogrindžio dalyvių ar talkininkių merginų. Šalia liberalėjančių moralės normų, tvirtas pozicijas tarp partizanų išlaikė ir tradicinės vertybėmis grįstos santykių formos – ilgalaikės draugystės, sužadėtuvės, santuokos.

Galiausiai vyrų ir moterų bendravimas partizanų gretose turėjo ir neigiamų aspektų – kėlė grėsmę tiek partizanų, tiek pačių merginų saugumui. Be to, laisvėjančios tarpusavio bendravimo normos, individualios aplinkybės, asmeniniai pasirinkimai bei kiti faktoriai lėmė, kad nors prievartavimų skaičius buvo išties nedidelis, seksualinio priekabiavimo atvejų pasitaikydavo. Būta ir užsikrėtimų venerinėmis ligomis.

Nuorodos

¹ M. Pocius, „1944–1953 m. partizaninio karo Lietuvoje istoriografija“, *Istorija*, t. 64, p. 56.

² N. Gaškaitė, D. Kuodytė, A. Kašėta, B. Ulevičius, *Lietuvos partizanai 1944–1953 m.*, Kaunas, 1996, p. 81–104.

³ P. Stanevičius, *Lietuvos partizanų tarpusavio santykiai 1944–1953 m.* [bakalauro darbas], Vilniaus universitetas, 2017; G. Paskočiūmaitė, *1944–1953 m. Lietuvos partizanų ūkis* [bakalauro darbas], Vilniaus universitetas, 2017.

⁴ M. Pocius, op. cit., p. 60.

⁵ A. Jakavonytė, „M. Ivaškevičiaus nuomonė buvo lyg spjūvis mūsų tautos istorijai“ [interaktyvu]: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nuomones/angele-jakavonyte-m-ivaskeviciaus-nuomone-buvo-lyg-spjuvis-musu-tautos-istorijai-18-1090064> [žiūrėta 2019-09-30].

⁶ A. Ramanauskas-Vanagas, *Daugel krito sūnų... Partizanų gretose*, Vilnius, 2007, p. 514.

⁷ A. Ramanauskas-Vanagas, *Daugel krito sūnų...*, Vilnius, 1991, p. 406.

⁸ Pasakoja Leonora Grigalavičiūtė-Rubine, U. A. Čepulytė, M. Lapeika, V. Vaitkevičius, 2013-06-06, Jūrmala [garso įrašo kopija teksto autorės asmeniniame archyve].

⁹ Ž. Smolskutė, „Moterų dalyvavimo ginkluotame pasipriešinime 1944–1953 m. ypatumai“, *Genocidas ir rezistencija*, Nr. 2, Vilnius, 2006, p. 53–62.

¹⁰ N. Gaškaitė, D. Kuodytė, A. Kašėta, B. Ulevičius, op. cit.

¹¹ *Ibid.*, p. 93–98.

¹² A. Petrauskienė, „Karas ir šventės. Partizanų švenčių ir atmintinų datų kalendorius“, *Liaudies kultūra*, Nr. 4, Vilnius, 2018, p. 77–85.

¹³ M. Kareniauskaitė, „Nutylieta trauma? Smurtas prieš moteris sovietinių okupacijų kontekste“, *Naujasis židinys-Aidai*, Nr. 5, 2009, p. 17–22.

¹⁴ D. Budrytė, „From Partisan Warfare to Memory Battlefields: Two Women's Stories about the Second World War and Its Aftermath in Lithuania“, *Gender & History*, Vol 28, No. 3, November 2016, p. 754–774.

¹⁵ *Women and Men at War. A Gender Perspective on World War II and its Aftermath in Central and Eastern Europe* (edited by Röger M., Leiserowitz R.), Osnabrück, 2012.

¹⁶ Introduction in: op. cit., in: [interaktyvu]: <https://www.beam-shop.de/media/pdf/ce/5d/ed/17770leseprobe.pdf> [žiūrėta 2019-10-01].

¹⁷ M. Havryshko, „Illegitimate sexual practices in the OUN underground and UPA in Western Ukraine in the 1940s and 1950s“, *Women in Arms: from the Russian Empire to Post-Soviet States*, Issue, 2016 in: [interaktyvu]: <https://journals.openedition.org/pipss/4214> [žiūrėta 2019-10-01].

¹⁸ „Straipsnis „Laisvės karžygio paskirtis“ iš LLA laikraščio „Laisvės karžygis“, *Laisvės kovos 1944–1953 m.* (sud. D. Kuodytė, A. Kašėta), Kaunas, 1996, p. 67; „LLKS Tarybos Prezidiumo nutarimas dėl Visuomeninės dalies veiklos bei sąjūdžio spaudos“, 1949-02-25, *ibid.*, p. 320.

¹⁹ N. Gaškaitė, D. Kuodytė, A. Kašėta, B. Ulevičius, op. cit., p. 14.

²⁰ D. Kuodytė, „Vyčių sąjunga“, *Lietuvos laisvės kovų archyvas*, t. 7, Kaunas, 1993, p. 84.

²¹ „Gana svyruoti!“, 1944-11-28, *Partizanai apie pasaulį, politiką ir save. 1944–1956 m. partizanų spaudos publikacijos* (sud. N. Gaškaitė-Žemaitienė), Vilnius, 1998, p. 299.

²² *Lietuvos išlaisvinimo komiteto atsišaukimas į stribus*, Lietuvos ypatingais archyvas (toliau – LYA), f. K-41, ap. 1, b. 207, l. 209; *LLA atsišaukimas Obelių partorgui, Vykdomo komiteto pirmininkui, Milicijos viršininkui* (nuorašas rusų k.), LYA, f. K-41, ap. 1, b. 205, l. 13.

²³ D. Marcinkevičienė, „Civilinė metrikacija ir santuoka Lietuvoje 1940–1969 m.“, *Istorija*, Nr. 1, Vilnius, 2009, p. 51–53.

²⁴ „Bolševikinė demokratija“, *Laisvės rytas*, 1947-06-15, Nr. 11, *Partizanai apie pasaulį, politiką ir save...*, p. 176.

²⁵ *Apie bolševikinę moralę*, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 41978, t. 4, l. 64.

²⁶ M. Babrauskas-Vaišvilka, „Miesto visuomenės moralinis stovis, pasitaikančios žalingos ir teigiamos įtakos sąmoningumas, ydos ir trūkumai“, *Laisvės kovų archyvas*, Nr. 6, Kaunas, 1993, p. 100.

²⁷ P. 464.

²⁸ „Pietų Lietuvos partizanų atsišaukimas į jaunimą“, *Partizanai apie pasaulį, politiką ir save...*, p. 447.

²⁹ Partizanų atsišaukimas į moksleivius, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 772, l. 59–3.

³⁰ „Raudonasis teisingumas ir jo vykdytojai“, *Partizanai apie pasaulį, politiką ir save...*, p. 262; „Pavergtosios Lietuvos mokytojai!“, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 770, d. 3, l. 12.

³¹ O. Gaigalaitė-Beleckienė, „Seksualinio auklėjimo svarba socialiniu atžvilgiu“, *Kelias į laimingą šeimą*, Kaunas, 1939, p. 104.

³² *Į kovą visu griežtumu su girtavimu*, LYA, K-30, ap. 1, b. 1793, l. 293.

³³ Traidenis „Kratykimės laukinio papročio“, *Partizanai apie pasaulį, politiką ir save...*, p. 348.

³⁴ J. Vaišnora, „Moterystės skaistumas“, *Kelias į laimingą šeimą...*, p. 45–47.

³⁵ „Lietuvos jaunime!“, *Partizanai apie pasaulį, politiką ir save...*, p. 448.

³⁶ „Kovokime prieš dvasinius ir materialinius tautos naikintojus“, *ibidem*, p. 216.

³⁷ Gardinas „Komunistų rojaus vyresnysis brolis“, *ibidem*, p. 221; „Mokytojų ir moksleivių uždaviniai per vasaros atostogas“, *ibidem*, p. 450; „Mieli moksleiviai“, *ibidem*, p. 456.

³⁸ Pagal „horizontali kolaboracija“ – terminas, vartojamas prancūzių užmegztiems ir palaikytiems seksualiniams ar romantiniams ryšiams su Prancūziją okupavusiais vokiečiais apibūdinti. Po valstybės išlaisvinimo tokios moterys buvo traktuojamos kaip kolaborantės, dažniausiai joms taikyta bausmė – galvos nuskutimas.

³⁹ Pasakoja Mykolas Dirsė, *Aukštaitijos partizanų prisiminimai*, IV dalis (sud. R. Kaunietis), Vilnius, 2004, p. 158; Merkio rinktinės 3-iojo bataliono 2-ojo būrio vado Adolfo Baublio-Vyto raportas rinktinės vadui apie Eišiškių vls. Zubiškių apyl. seniūno likvidavimą ir nelaimingą atsitikimą,

1947-04-26, *Lietuvos partizanų Dainavos apygarda 1945–1952*, Vilnius, 2003, p. 195.

⁴⁰ A. Petrauskienė, „Karas ir šventės. Partizanų švenčių ir atmintinų datų kalendorius“, *Liaudies kultūra*, Nr. 4, Vilnius, 2018, p. 83.

⁴¹ „Motinos dieną minint“, *Kovojuojantis lietuvis*, 1952-05, Nr. 5.

⁴² „Straipsnis Motinos dienos proga“, *Prie Rymančio Rūpintojėlio*, 1949-04, Nr. 2, LYA, f. K-5, ap. 1, b. 182, l. 42.

⁴³ *Aukštaitijos partizanų eilės ir dainos* (sud. V. Slivinskas), Kėdainiai, 2015, p. 32–33.

⁴⁴ „Sese lietuvaite“, *Partizanai apie pasaulį, politiką ir save...*, p. 355.

⁴⁵ „Vėlinės“, *ibid.*, p. 491.

⁴⁶ „Requiescat in pace“, *ibid.*, p. 493.

⁴⁷ *Broliai ir sesės partizanai!*, *Laisvės kovų archyvas*, t. 7, Kaunas, 1993, p. 133.

⁴⁸ Ž. Smolskutė, *op. cit.*, p. 60.

⁴⁹ *Laisvės kovos 1944–1953 m....*, p. 12.

⁵⁰ Ž. Smolskutė, *op. cit.*, p. 53.

⁵¹ „Pulkim ant kelių visi krikščionys / Pūskit į dūdą visi miesčionys / Kai užaugs bulvės tai bus kasimo, kai užaugs mergaitės, tai bus pisimo“, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 2867/3, t. 2, l. 162; „p. Kušų, pizdų rinktinės vadui ir načelnykui“, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-16106, sekimo b., l. 95–23.

⁵² „...pergyventų jausmų atogarsis“. *Partizano Balčio dienoraštis, laiškai, eilėraščiai*, Vilnius, 2014, p. 65.

⁵³ „Balio Vaičėno dienoraštis“, B. Vaičėnas, *Partizano sąsiuviniai. Lokio rinktinės vado dienoraštis, laiškai, manifestaciniai tekstai*, Vilnius, 2013, p. 34, 39, 50.

⁵⁴ Geležinio Vilko rinktinės vado Algirdo Varkalos-Daumanto įsakymas Nr. 41, 1947-10-24, *Lietuvos partizanų Tauro apygarda (1945–1952 m.)*, p. 257.

⁵⁵ Vytauto rinktinės vado Vytauto Gavėno-Granito įsakymas Nr. 17, 1949-09-15, *ibid.*, p. 379.

⁵⁶ J. Lelešius-Grafas, *L. Baliukevičius-Dzūkas. Dienoraščiai*, Kaunas, 1994, p. 241.

⁵⁷ L. Abarius, „Pastabos apie Erškėčio būrio vadus“, *Laisvės kovotojų prisiminimai*, VIII dalis (sud. R. Kaunietis), Vilnius, 2014, p. 270.

⁵⁸ Pasakoja Leonora Grigalavičiūtė-Rubine, U. A. Čepulytė, M. Lapeika, V. Vaitkevičius, 2013-06-06, Jūrmala [garso įrašo kopija teksto autorės asmeniniame archyve].

⁵⁹ H. Schilgen, *Tu ir ji. Jaunuolio santykiai su mergaite*, Kaunas, 1932, p. 82–84; P. Maldeikis,

Seksualinis auklėjimas, Kirchheim-Teck: Šv. Sosto delegatūra lietuviams, 1948, p. 13; J. E. Georg, *Moterystė ir natūralus gimimų reguliavimas*, Čikaga, 1956, p. 26.

⁶⁰ H. Schilgen, *Tu ir ji....*, p. 91,

⁶¹ *Ibid.*, p. 93.

⁶² H. Schilgen, *Tu ir jis. Mergaitė santykiuose su jaunuoliu*, Kaunas, 1931, p. 99, 106, 109.

⁶³ A. Bylaitė-Lapinskienė, „Jaunatviškos draugystės romantika ir intymumas Suvalkijos ir Žemaitijos kaime (XX amžiaus 3–9-asis dešimtmetis)“, *Lietuvos etnologija*, Nr. 4, 2005, p. 79–82.

⁶⁴ M. Havryshko, *op. cit.*, [interaktyvu] in: <https://journals.openedition.org/pipss/4214> [žiūrėta 2019-10-01].

⁶⁵ Vytauto rinktinės vado Vytauto Gavėno-Vampyro įsakymas Nr. 44, 1947-04-20, *Lietuvos partizanų Tauro apygarda...*, p. 219.

⁶⁶ Priskėlimo apygardos vado įgaliotinio Juozo Paliūno-Ryto įsakymas Nr. 14, 1948-06-03, *Aukštaitijos ir Žemaitijos partizanų prisiminimai*, V dalis (sud. R. Kaunietis), Vilnius, 2006, p. 351.

⁶⁷ LLA Alytaus Apylinkės vado įsakymas Nr. 7 dėl karinės drausmės, *Lietuvos partizanų Dainavos apygarda 1945–1952, ...*, p. 67.

⁶⁸ Reginos Arnastauskaitės dienoraštis, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 43072/3, t. 4, l. 25–5, 25–10, 25–14, 25–17, 25–28.

⁶⁹ Tauro apygardos Vytauto rinktinės žvalgybos skyriaus viršininko Albino Ratkelio-Oželio dienoraštis, *Tada, kai žuvom dėl Tėvynės...*, Kaunas, 1996, p. 15.

⁷⁰ „...pergyventų jausmų atogarsis“. *Partizano Balčio dienoraštis, laiškai, eilėraščiai...*, p. 37, 86,

⁷¹ G. Bankauskaitė-Sereikienė, „Moters įvaizdis pirmosios Lietuvos Respublikos periodikoje“, *Respectus philologicus*, Nr. 21, 2012, p. 76, 82; H. Schilgen, *Tu ir jis. Mergaitė santykiuose su jaunuoliu...*, p. 33.

⁷² Pasakoja Zuzana Bitinienė-Venckutė-Rozeta, *Aukštaitijos ir Žemaitijos partizanų prisiminimai*, V dalis..., p. 906; Pasakoja A. Jasiulytė-Valeikienė, U. A. Čepulytė, M. Lapeika, V. Vaitkevičius, 2013-05-23 [įrašo kopija teksto autorės asmeniniame archyve].

⁷³ Pasakoja Birutė Malakauskienė-Bartkutė, *Aukštaitijos ir Žemaitijos partizanų prisiminimai*, V dalis..., p. 883.

⁷⁴ Introduction in: *Women and Men at War. A Gender Perspective...* in: [interaktyvu]: <https://www.beam-shop.de/media/pdf/ce/5d/ed/17770leseprobe.pdf> [žiūrėta 2019-10-01].

⁷⁵ S. Aleksijevič, *Karo veidas nemoteriškas*, Vilnius, 2017, p. 132.

⁷⁶ „Kęstučio apygardos partizano Brūklio dienoraštis“, *Tada, kai žuvom dėl Tėvynės...*, p. 207–208.

⁷⁷ Iš partizano Lino Pivoravičiaus-Kanapės dienoraščio, *Laisvės kovotojų prisiminimai*, VIII dalis..., 606–608, 614–615.

⁷⁸ *Ibid.*, p. 610.

⁷⁹ *Ibid.*, p. 611.

⁸⁰ Reginos Arnastauskaitės dienoraštis, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 43072/3, t. 4, l. 25–18 atv.

⁸¹ Kęstučio apygardos Vaidoto rinktinės partizano Juozo Žagaro-Girdenio dienoraštis, 1950–1951 m., LYA, f. K-1, ap. 58, b. 33960/3, t. 12, l. 132–136, 142–143.

⁸² M. Kinertaitė-Laugalienė, *Jaunystė ir rezistencija*, Ukmergė, 1996, p. 64, 85.

⁸³ Sutuoktuvų akto nuorašas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 41752/3, t. 3, l. 47–7.

⁸⁴ Ž. Smolskutė, op. cit., p. 55–56.

⁸⁵ Vieną gegužės vakarą susituokė Utenos krašte partizanavęs Vytautas Pakštas-Vaidotas ir jo išrinktoji Natalija Deveikytė-Vaidilutė, „Pasakoja Puodžiukaitė Gylienė Eugenija-Mėta“, *Dejavo žemė ir dangus. Utenos apylinkių partizanų ir rėmėjų atsiminimai* (parengė B. Juodzevičius), Utena, 2004, p. 76; Adolfo Ramanausko-Vanago ir Birutės Mažeikaitės vestuvės įvyko 1945-10-07 naktį, A. Ramanauskas-Vanagas, *Daugel krito sūnų... Partizanų gretose...*, p. 432.

⁸⁶ M. Kinertaitė-Laugalienė, op. cit., p. 146.

⁸⁷ Zuzanos Montvidaitės apklausos protokolas, 1951-02-07, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 41752/3, t. 1, l. 178.

⁸⁸ Domo Aleksos laiškas Zuzanos Montvidaitės tėvams, *ibid.*, t. 3, l. 57–1.

⁸⁹ Pasakoja Janina Petrukaitė-Marti, *Aukštaitijos ir Žemaitijos partizanų prisiminimai*, V dalis, p. 151.

⁹⁰ Pavyzdžiui, Kęstučio apyg. partizanė Stanislava Narbutienė-Regina, pasišėmusi ryšininkės pasą iš Raseinių aps., išvyko gimdyti į Klaipėdą. Pasakoja Stanislava Narbutienė-Rutkauskaitė-Regina, *Aukštaitijos ir Žemaitijos partizanų prisiminimai*, V dalis, p. 667.

⁹¹ Partizanė N. Deveikytė-Vaidilutė, kitaip nei planuota, sūnaus susilaukė bunkeryje, jį ketino auginti rėmėjų šeima, bet ėmus sklusti kalboms berniukas atiduotas kitiems. Pasakoja Ona Juknevičienė-Venclovaitė, *Aukštaitijos partizanų prisiminimai*, VI dalis, (sud. R. Kaunietis), Vilnius, 2008, p. 75.

Partizanė Apolonija Bielinytė miške pagimdytą sūnų paliko Lazinkų kaime. Pasakoja Genė Martinėnienė-Žalnierūnaitė, *ibid.*, p. 643.

⁹² Pasakoja Leonora Grigalavičiūtė-Rubine, U. A. Čepulytė, M. Lapeika, V. Vaitkevičius, 2013-06-06, Jūrmala [garso įrašo kopija teksto autorės asmeniniame archyve].

⁹³ S. Abromavičius, *Didžioji kova*, Kaunas, 1999, p. 228.

⁹⁴ Pasakoja Benediktas Trakimas-Genelis, *Laisvės kovotojų prisiminimai*, VII dalis, 2 knyga (sud. R. Kaunietis), Vilnius, 2010, p. 130.

⁹⁵ Pavyzdžiui, partizaną Mykolą Žukauską-Meškutį iš pavydo įskundė jo merginos sesuo; pasakoja Vanda Darulytė-Kregždė, *Aukštaitijos partizanų prisiminimai*, IV dalis (sud. R. Kaunietis), Vilnius, 2004, p. 452.

⁹⁶ Dainavos apyg. vado Adolfo Ramanausko-Vanago įsakymas Nr. 7 dėl Drausmės nuostatų paskelbimo, 1948-01-20, *Lietuvos partizanų Dainavos apygarda 1945–1952 m....*, p. 210; Lietuvos partizanų A apygardos štabo parengti „Partizanų lauko teismo nuostatai“, 1945 m. gruodžio mėn., *Laisvės kovos 1944–1953 m....*, p. 180.

⁹⁷ Pasakoja Antanas Šaučiūnas-Berželis, *Aukštaitijos partizanų prisiminimai*, IV dalis..., p. 136; pasakoja Janina Jalinskaitė-Kluonienė-Audra, *ibid.*, p. 287; pasakoja Jonas Kadžionis, *Aukštaitijos partizanų prisiminimai*, I dalis (sud. R. Kaunietis), Vilnius, 1996, p. 124.

⁹⁸ Agentūrinis pranešimas, 1953-03-13, LYA, f. K-30, ap. 1, b. 137, l. 338.

⁹⁹ M. Havryshko, op. cit.

¹⁰⁰ Liongino Baliukevičiaus-Dzūko straipsnis apie laisvės kovotojų dvasinę būseną (1950 m.), *Partizanai apie pasaulį, politiką ir save...*, p. 387.

¹⁰¹ Pasakoja Janina Jalinskaitė-Kluonienė-Audra, ..., p. 288.

¹⁰² Aukštaitijos partizanui Klajūnui užsikrėtus lytiškai plintančia liga, jį savo žinion pasiėmė tuometinis Vyčio apyg. vadas Danielius Vaitelis; partizanui paskirta fizinė bausmė, atimti ginklai, liepta atlikti daugumą ūkio darbų, pasakoja Petras Kuodis-Ragaišis, *Aukštaitijos partizanų prisiminimai*, IV dalis..., p. 304.

Enrika Kripienė

RELATIONSHIPS BETWEEN MEN AND WOMEN IN LITHUANIAN PARTISAN MOVEMENT

Summary

The article examines relationships between men and women in Lithuanian partisan movement, an important, yet not a well-known and researched part of post-war everyday life history. Attempts were made to provide thorough study of this intimate sphere by using wide basis of historical sources – egodocuments (diaries, memoirs) as well as others partisan documents, underground press articles and the songs of the freedom fighters.

It was ascertained that the “public” discourse (articles, creation works) reflected mostly conservative patriarchal norms and values, women were depicted emphasizing their role in the family, household, the devotion to them. Noted, that extramarital sexual relations, venereal diseases or promiscuous behavior were often connected to enemies, as a deviation, typical exclusively for the Soviets and their collaborators.

Some specific factors as masculine community, young age, marital status, tactics and changing conditions of partisan war as well as leader’s authority and microclimate made assumptions for flirt and love affairs. Moreover, those two were very important part of partisans’ everyday life.

There were two main types of close relations. First – open relationships. The specifics of partisans’ life created conditions that were perfect for flirting and having love affair with more than one girl at a time, plus sometimes members of the local society, most likely helpers of the partisans, were tended to let partisans cross some boundaries, as they were fighting and sacrificing their lives for everyone’s freedom. However not only men were those breaking rigid moral norms, but also some young women too. Traditional values were not forgotten, as a second type of relationships – long-term romantic friendships, engagements and even partisans’ marriages can be found in anti-Soviet underground resistance, too.

Finally, relationships of women and men had some negative aspects. Obviously, they were dangerous to the fighters and their lovers, since put their freedom and lives in a huge risk. In addition to this, specific conditions, personal choices and other factors could cause rapes, which were very uncommon, but still there were some cases of sexual assaults.